

ІСТОРІЯ: ПАМ'ЯТЬ МИНУЛОГО ЧИ УРОКИ МАЙБУТНЬОМУ?

У статті окреслене нове бачення історичної пам'яті як репрезентативної форми дійсності, яка постає динамічною системою смислових взірців минулого для ідентифікації людини і суспільства в цілому. Розкрита роль історичної пам'яті в алгоритмі модернізації них процесів України.

Ключові слова: історія, історична пам'ять, традиція, модернізація, ліберальна культура, гуманізація, толерантність.

Що для нас історія України: усталена конструкція минулого, непорушного і незмінного у своїй минушині, чи вона несе у собі можливість несподівано і в негаданих ракурсах проростати в сьогоденні, стаючи запитом, докором, уроком нам і прийдешнім поколінням?

Кожен новий крок у соціокультурному розвитку суспільства спонукає до визначення у ставленні до своєї історії того досвіду, що дістався нам у спадок від минулих поколінь. Існує пряма залежність між масштабністю соціокультурних завдань, які ставить перед собою суспільство, і глибиною та розмахом осягнення попереднього історичного поступу. Чим глибші зміни передбачається здійснити, тим всеосяжнішим і відповідальнішим має бути ставлення до історичного досвіду наших попередників.

Потреба заглянути в глибину століть диктується необхідністю збагнути сенс забутих уроків історії, знайти в них живі й надихаючі цінності, створені нашими предками. Їх надбання – не просто нагромадження давно минулого, а передусім та життєтворна святиня, до якої знову і знову припадаємо, вирушаючи в незвідану путь соціальних перетворень. Історичний досвід минулого – це досягнення і прорахунки наших предків. Його потрібно покласти в підмурок розвитку народу. Забувати або нехтувати ним означає зводити будівлю нашого майбутнього на піску. Іншими словами, визнавати себе випадковими подорожніми на стежках світової історії, які не знають, навіщо прийшли у світ, для чого живуть і чого повинні досягти.

Історія органічно пов'язана з пам'яттю, яка долає невпинний час, долає забуття. У цьому непересічна культурна значимість пам'яті. Безпам'ятство – це невдячність перед минулим і безвідповідальність перед майбутнім. Щоб не помилятися в майбутньому, ми повинні пам'ятати про свої помилки в минулому. Необхідно любити своє минуле і пишатися ним, а не постійно переоцінювати його на догоду мінливим суб'єктивним інтересам чи амбіціям. Цінуючи минуле, ми повинні розуміти, що не обов'язково безпосередньо відтворювати його форми, аби відчувати гордість за діяння своїх предків. Безвідповідальність породжується відсутністю усвідомлення того, що ніщо не минає безслідно, усе зберігається в людській пам'яті. Пам'ять, помножена на моральну оцінку, породжує совість як внутрішню самокритику. Якщо немає пам'яті, то немає оцінки, а отже, нема й совісті. Історична пам'ять народу формує моральний клімат, у якому він живе, у якому кожен із нас повниться добром чи злом.

Культура як світ нашого існування пронизана пам'яттю, що органічно вплетена в тканину сучасності. Будь-яка соціокультурна трансформація (а саме таку ми переживаємо зараз) пов'язана зі зверненням до минулого. Кожне таке звертання збагачувало сучасність, по-своєму розуміло її, формуючи необхідне підґрунтя для руху вперед. Звернення кожного народу до свого національного минулого, якщо воно не було зумовлене прагненням відмежуватися від інших народів та їх культурного досвіду, було плідним, оскільки збагачувало, урізноманітнювало, розширювало

культурні обрії народу. Адже кожне повернення до старого в нових умовах було завжди новим і породжувало нове на глибоких підвалинах. Звернення до старого – це завжди нове його бачення, нове розуміння, це спроба обрати нові вектори соціокультурного поступу.

Звичайно, звернення до старого може сприйматися як затримка в поступі. Проте це затримка перед рішучим кроком уперед. Справжня затримка буває лише тоді, коли прив'язуємося до недавнього минулого, що вже вичерпало свої потенції. І все ж не варто нехтувати старим, бо справжнє нове породжується в смислового полі старого як його внутрішнє самозаперечення. Нове є таким лише порівняно зі старим, а не саме собою. Нове як щось самодостатнє – нонсенс, такого нового нема і бути не може. Соціокультурний поступ людства – це поступове накопичення, як сказав відомий французький антрополог Леві-Стросс, форм поведінки, історичного досвіду та культурних цінностей. А найбільшу сталість та динамізм в історичному розвитку демонстрували ті народи, які творчо слідували традиції, продукуючи нове на її основі, чим забезпечували неперервність поступу [1].

Історія завжди давала підстави для критичного думання. Саме через критичне осмислення свого минулого ми страшуємо себе від допущених у ньому помилок, учимося у наших предків.

Людина, байдужа до історії, культури, традицій, звичаїв, не хоче й не може високопродуктивно працювати. Тобто вона працює, але прагнення споживати в ній домінує над прагненням продукувати. Споживання, не урівноважене продукуванням, постає як споживацтво, тобто обертається своєю руйнівною стороною. "Після мене хоч потоп" – таким стає життєве кредо людини, "вільної" від історії, тобто від відповідальності перед предками й нащадками, минулим і майбутнім. Така людина аніскільки не обтяжена моральністю.

Нині ми народжуємося як нація, як народ, починаємо усвідомлювати себе в етнічному багатоголосі світу. Усе це неможливе без певної перспективи бачення, без оцінки історії, бо вона не чиясь, об'єктивно бездушна, а власна, переповнена емоціями, позиціями, білими, чорними, а то й кривавими плямами. Те, що Україна впродовж століть не мала, за деякими винятками, свого погляду на власну історію, за останні роки обговорювалося часто. Але чи готові ми тепер не заангажовано подивитись і сприйняти свій історичний поступ? Чи здатні ми відродити нашу пам'ять, очистивши її від безпам'ятства та ідеологічного схематизму? Чи готові ми до сприйняття та засвоєння тієї історичної спадщини, що стала доступною в наш час? Сімнадцять років існує незалежна Україна, а ці та інші питання продовжують стояти німим докором нашому національному сумлінню. Ми продовжуємо боротися зі своєю історією, а отже, і зі своєю пам'яттю. Як і колись, намагаємось знайти, а ще краще, – дочекатися від владного перста вказівки на єдиний правильний кут зору, єдине правильне бачення нашої історії.

На жаль, від самого початку української державної незалежності вченим та освітнім мужам не вдалося обрати справді цивілізовані мету і напрямки відновлення нашої історії та викладання її як освітньої дисципліни. Як і раніше, ми прагнемо бути науково об'єктивними в осягненні нашої історії, але, як і колись, виходимо з обічної заангажованості, хіба що оцінки поміняли на протилежні. Якщо раніше всьому доброму слід було завдячувати більшовикам, то тепер, навпаки, треба їх звинувачувати як носіїв зла. Зрозуміло, що це немає нічого спільного ні з так званою науковістю історії, ні з інтересами прогресивного поступу незалежної України.

Цікаво, що в романському світі (Франція, Англія, США) немає такого по-своєму маніакального прагнення до об'єктивності висвітлення та викладу історії. Поняття наука ("science") там належить переважно до природничих знань (математика, фізика, хімія тощо), але аж ніяк не до педагогіки, літературознавства, історії. Те, що ми називаємо гуманітарними науками проходить по департаменту arts. Проте цей термін не варто перекладати таким зрозумілим поняттям "мистецтво". Діяльність історика – це мистецтво знаходити і давати пояснення глибинних мотивів

та рушійних сил історичних подій і вчинків історичних осіб. Історія ніколи не є продуктом виключно минулого, події минулого завжди переломлені через призму свідомості історика. Як така, вона відображає не тільки епоху, а й особистість історика. Історія – не лише образ минулого і віддзеркалення сучасних зацікавленостей та упередженостей. Історія – це й учитель, який лише інформує про минуле, але й передає нам досвід минулих поколінь. Для України історія не тільки і не стільки опис народу в його історичній послідовності, але, що головніше, генеалогія нашого існування, незнаний акт борні за те, щоб існувати на цій землі і під цим небом. Це "звіт" наших предків, що повинен переливатися в нашу пам'ять, а ми, якщо ми вдячні сини, повинні вчитися на цій безцінній спадщині історичного досвіду. Та чи можемо ми сказати: у нас є історія, отже, ми існуємо, здійснюємося буттям на цій землі впродовж століть? Якщо так, то й історія повинна постати перед нами не просто зібранням фактів минушини, а сповнитися національним буттям, стати реальністю, а не німим свідком подій, що відійшли в минуле. Вона повинна стати світом, у якому любимо, надіємося, сподіваємось, а не вишукуємо виправдання своєму існуванню.

Але як світ історія не є усталеною конструкцією чи моделлю минулого, а сповнена буттєвості і як така наділена усіма характеристиками буття. Передусім це вимір можливого, тобто здатності змінюватись. Точніше, вона потенційно сповнена можливістю і як така може "проростати" не лише в сучасному, але й майбутньому. Найбільш рельєфно це постає у вигляді сталих структур ставлення до світу, що складають підвалини нашого національного менталітету. Саме в них прихована сталість "національної фізіономії" з усіма її позитивами й негативами. Формою такої усталеності, насамперед, постає традиція, яка за своєю суттю є не чим іншим, як минулим, включеним безпосередньо в життєві процеси сьогодення. У своїй діяльності традиція – це особливий культурний механізм передачі досвіду. Вона зорієнтована на минуле як реальне у своїй смисловій наповненості, тому, безперечно, позитивна. Саме традиція формує цілісність та безперервну послідовність людського буття. Вона передається від покоління до покоління як зразки практичних, символічних дій, гідних наслідування. Необхідною духовною умовою збереження і передачі традиції є пам'ять як індивідуальна психологічна здатність і як спосіб колективного утримання життєвого досвіду.

У цьому сенсі наша історія не була "кумулятивною". Якщо скористатися поняттям Леві-Стросса, вона не накопичувала великої кількості "зразків поведінки" – традицій, які були зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми причинами і якимось незрозумілим чином доповнювали й продовжували одна одну, відкидали вже здобуте. На цій основі пропонувані нові обрії відкидали суспільство назад у його соціокультурному поступі. Ми швидше руйнували традиції, ніж накопичували їх.

Ще одним виміром історії як світу є подієвість [2]. Те, що стало минулим, – це не музейні експонати. Це події, сповнені смислу прагнень, події, у яких пригасла, заснула актуальність, подієвість. Проте вона здатна пробудитись, актуалізуватись нашим зацікавленим ставленням до неї. Звертаючись до нашої історії, ми пробуджуємо її подієвість, розпаковуючи згаслі в її подіях смисли, збагачуємося ними, отримуючи підґрунтя для свого сьогодення та орієнтири на майбутнє. Звернення до історії пробуджує в нас громадянські та національні почуття, формує в нас духовний стрижень, роблячи історично відповідальними. Не випадково свого часу Ф. Ніцше зазначав: "Історія, оскільки вона сама перебуває на службі в життя, підпорядкована неісторичній владі й тому не може й не повинна стати, з огляду на її таке підпорядковане становище, чистою наукою на зразок, наприклад, математики. Питання ж про те, якою мірою життя потребує послуг історії, є одним із найважливіших питань, пов'язаних із турботою про здоров'я людини, народу й культури" [3]. Важко не погодитись зі словами великого негатора про зв'язок між історією та здоров'ям людини й народу. Звичайно ж, мова йде не про здоров'я в його фізичному сенсі, а про здоров'я духу, діянь і прагнень. Той же Ніцше писав, що "історія належить тому, хто живе в потрібному відношенні: як істоті, що є і прагне, як

істоті, що охороняє і шанує, і, нарешті, як істоті, що страждає і потребує звільнення" [3]. Отож ми повернемо собі історію, станемо "історичним народом", якщо будемо діяльно прагнути у світ європейської історії, а не долучатися до нього через чийсь інтереси. А для цього необхідно берегти і шанувати свою історичну спадщину, страждати від її плондрування та звільнити від плям, якого б кольору вони не були, та від історичного безпам'ятства. Отже, історія потрібна тому, хто "веде велику боротьбу, хто потребує зразків, учителів, розраджиків і не може знайти таких між своїми сучасниками в теперішньому" [3].

Потрійність відношення відповідає потрійності родів історії, тобто, за Ф. Ніцше, монументальному, антикварному та критичному [3]. Монументальний підхід до історії – це пошук у минулому зразків для наслідування, пошук смислів, здатних надати певної значимості та виправдати сучасні діяння. Але "поки минуле буде зображуватись як щось гідне наслідування... до тих пір історії, звичайно ж загрожує небезпека зазнати певних спотворень та прикрашувань..." [3]. Антикварний підхід зосереджується на фольклорі, побуті, історичних пам'ятках тощо. Що ж до критичного, то суть його в критичному осмисленні історичних подій та їх оцінок.

Неупереджений погляд на наше ставлення до історії виявить наявність усіх трьох підходів до історії. Щоправда, всі вони, особливо "монументальний" та "критичний", спрямовані на різні історичні періоди: одні широко героїзуються, інші тлумачаться як суцільне історичне небуття. Унаслідок цього складаються умови для нових деформацій історичної пам'яті народу, а отже, й передумови для нових історичних схилень і манівців. Якщо зважати на логіку думок Ніцше, то для нас зараз домінуючим повинне стати критичне ставлення до історії. Вслухаймося в його слова: "Лише той, чий груди стискає турбота про нужду сьогодення і хто поставив за мету скинути з себе за будь-яку ціну пригнічуючий (минулого – П.С.) тягар, відчуває потребу в критичній, тобто сидячій та засуджуючій історії" [3].

Критичний підхід до своєї історії не означає простої зміни акцентів, позитиву на негатив і навпаки, як це нерідко в нас буває. Критичне ставлення до власної історії – це вдумливий, неупереджений аналіз її подій, побудований на конкретиці місця й часу, а не на кон'юктурі сьогодення. Критичне ставлення до історії – це прагнення зрозуміти її. Не виправдати, а зрозуміти в її власній суті, не фетишизуючи і не заперечуючи можливі її уроки. Історія – не мертвий музейний експонат, а жива подієва структура, і живе вона нашим сьогоденням, нашим ставленням до неї. Отже, те, чим є для нас наша історія, залежить від нас самих, від кожного конкретно. Хотілося б, щоб вона стала для нас докором і уроком, приводом для роздумів і надією. Особисто для мене вона постає саме в такому ракурсі.

Відродження історичної пам'яті має на меті не лише поглиблення власного самоусвідомлення, але й вирішення проблем, пов'язаних із втягуванням України в процеси модернізації.

Модернізація, як зазначає відомий російський дослідник А.С. Ахієзер, – це форма переходу від традиційної цивілізації до ліберальної, від суспільства, спрямованого на відтворення на основі якогось статичного ідеалу, до суспільства, яке розглядає підвищення ефективності форм діяльності, розвиток здатності особистості до власного саморозвитку як піддрунтя суспільної динаміки. За своєю суттю модернізація – це явище цивілізаційного рівня, що являє собою пристосування командно-адміністративної структури, позбавленої потенцій динамічного саморозвитку, до виклику епохи, яка почала кардинально змінюватися. Для України це означало визнати значимість, смисложиттєве значення ринку, приватної власності та економічних свобод, а також значимість пов'язаних із ними інститутів громадянського суспільства та правової держави.

Процеси модернізації, як відомо, більшою чи меншою мірою охопили все людство. Але якщо розвинені країни Заходу вже пройшли її вирішальний рубіж, то для інших, включаючи Україну, входження в її смислові координати є актуальним і життєво необхідним. Якщо в першому випадку модернізація була результатом внутрішніх суперечностей і розгорталася на власній культурній основі, то в нас вона відбувається під значним тиском досвіду інших країн, який дає зразки ефективності поведінки та можливі підходи до вирішення нових ринкових проблем.

З філософського погляду, це, по суті, різні типи модернізації. Шлях модернізації, що пройшов Захід, продукував зразки і форми буттєвості, які були здатні змінити умови, удосконалити засоби, формувати нові цілі. Нам же належить адаптуватися до цих зразків, засобів та стереотипів, що виникли на іншому культурному ґрунті, при інших засобах і цілях. Тобто те, що відбувається в Україні, можна назвати "запізнілою" модернізацією чи модернізацією навздогін.

Досить часто усвідомлення такої ситуації спонукає до думки, що тепер нам не залишається нічого іншого, як грати за чужими правилами. Навіщо тоді докладати зусиль для розробки й упровадження законів та інших юридичних актів? Чи не простіше взяти зроблене Заходом і запровадити в себе? Думка слушна, але не нова і тим більше не власна. Свого часу її висловив британський філософ і соціолог К. Поппер, котрий радив узяти німецьке федеральне законодавство і в готовому вигляді перенести його в Москву.

Проте не все так просто, як може видатися на перший погляд. Річ у тому, що модернізація, окрім технологічного, інформаційного, юридичного та інших вимірів, має ще й культурологічний, на який мало звертають уваги. Проте "запізніла" модернізація, взята в культурологічному вимірі, постає як проблема привнесення в смислове поле своєї культури елементів культури інших народів. А це, у свою чергу, ставить іншу проблему – проблему здатності української культури засвоювати зразки та соціальні інститути, що спродуковані народами країн, які вже давно йдуть шляхом ліберального розвитку. Цілком доречно висловити припущення, що доля входження України в смислові вектори модернізації залежить від нашої здатності так інтерпретувати її цінності, щоб вони, з одного боку, зберегли предметну сутність, суть і зміст модернізації, а з іншого, – не зруйнували самостійність української культури, не перетворили її в модернізованого манкурта. Якщо не буде першого – не буде модернізації. Якщо ж відбудеться друге, то це означатиме, що наша культура і модернізація розійшлися; культура не прийняла модернізацію як культурне запозичення.

Взаємозв'язок модернізації і культури, звичайно ж, не можна розглядати лише в крайніх проявах – повного прийняття або повного відторгнення феноменів іншої культури. Між цими крайнощами існує безліч варіантів, реальність яких вірогідніша, ніж крайнощі. Модернізація – це комплексний, процес, що охоплює всі сфери суспільного життя економічну, соціальну, правову, політичну, і все це замкнене на культуру. Зміни в цих сферах пов'язані між собою, зміни в одній тією чи іншою мірою проявляються в інших. Неузгодженість змін у різних сферах суспільства зумовлює частковість та обмеженість наслідків модернізації. Так, ринкові структури не спрацьовують без відповідних культурних зрушень, появи відповідного типу особистості, а політична демократія – без відповідних інститутів громадянського суспільства.

Аналізуючи наші, вітчизняні, процеси модернізації та пов'язані з ними проблеми, варто звернути увагу на можливі інтерпретації цінностей модернізації. Насамперед, їх можна інтерпретувати як цінності умов життя, що виникають унаслідок впливу зовнішніх для "пересічної людини" сил: політики уряду чи зусиль груп, модернізаторів тощо. Так, якщо розглядати ринок як необхідний елемент модернізації, слід зазначити, що багато людей ототожнюють появу ринку з повними поліціями крамниць західного гатунку, тобто інтерпретують модернізацію суто в

споживацькому дусі. У цьому випадку вона не усвідомлюється як наслідок власної діяльності, переходу на вищий кваліфікаційний рівень тощо.

Існує й інша інтерпретація, що зводить цінності модернізації до можливості перетворювати всі елементи навколишнього (людські, фінансові, речові) в необмежений набір реальних і потенційних засобів. Як наслідок – уся ліберальна культура зводиться до науково-технічного аспекту, до утилітарних умінь. Зведення модернізації до засобів – це шлях до руйнації світу, що лежить за межами інтересу утилітарної особистості. Можливим є розгляд модернізації як самостійності, як шляху саморозвитку особистості, яка постає, проте не в її абстрактній ізольованості, а як творчий, постійно рефлектуючий суб'єкт соціокультурної динаміки суспільства в цілому.

Спроби українського суспільства стати на шлях модернізації наштовхуються на подібні інтерпретації модернізації. До речі, слід зважати, що перелічені інтерпретації не вичерпують можливого їх спектра, просто вони, як на мене, є в цей час домінуючими. Що ж стосується інтерпретацій модернізації, то вони не що інше, як певне ставлення різних соціальних груп до неї. Між ними може не скластися діалог, а навпаки, виникнуть неприйняття, що зумовить вихолощення з модернізації її реального змісту.

Час, що пройшов від перших кроків утягування України в процеси модернізації, показав розходження між масовими інтерпретаціями модернізації, висвітлив потворний характер цього явища. Як наслідок – проблема здатності суспільства до цивілізаційного переходу виявилася досі невирішеною. Причини цього, гадаю, полягають у досить глибокому соціокультурному розломі. Маю на увазі реальний стан нашого суспільства, де самозаперечуються різні соціокультурні групи, різні частини суспільства, як-от: влада й народ, влада й інтелігенція, інтелігенція і народ, групи, пов'язані натуральними стосунками, і групи – носії товарно-грошових відносин. Цей перелік можна продовжувати, оскільки в суспільстві існує значна кількість таких опозицій – аж до опозиції у свідомості особистості.

Наслідком таких культурних "сальто-мортале" стає зниження можливості взаєморозуміння людей із різних соціальних груп, які в ситуації розколу стають не просто "чужими", а іноді навіть "ворожими". І це не тільки викликає взаємний страх і недовіру. Характерною особливістю нашого сьогодення є те, що подібний розкол має не лише соціально-груповий, а й територіальний вияв. Розкол між двома цивілізаціями проходить не просто через тіло України, але й через її душу, через кожну її клітину. Це страшне явище, що руйнує можливості об'єднання людей навколо спільного завдання – розбудови сильної, процвітаючої України, сприяє атомізації життя, перетворенню всієї повсякденності в балансування на межі незворотного і непередбачуваного.

Специфіка української модернізації полягає в тому, що вона відбувається в умовах протиріч між окремими варіантами її інтерпретації різними соціокультурними групами. Ось чому такою важливою в нашому суспільстві є злагода на всіх рівнях і в усіх можливих формах. Саме злагода створить умови діалогу стосовно інтерпретації модернізації різними соціокультурними групами, а отже, створить можливість утвердити прийнятний варіант модернізації. Ця інтерпретація модернізації, що виникла в процесі діалогу, повинна бути засвоєна значною частиною суспільства, перетворитися у внутрішній зміст його культури й діяльності. Якщо подібний діалог не налагодиться, то соціокультурний розлом паралізує модернізацію, спроби рухати суспільство шляхом прогресу залишаться на рівні побажань та прагнень. Саме тут і знаходиться специфіка української модернізації. Проявляється вона в різноманітних формах і, зокрема, в конфлікті між прагненням значних верств населення до збереження сталих і звичних відносин, навіть якщо їх модернізації вимагає об'єктивна необхідність підвищення ефективності діяльності, та прагненням

правлячої верхівки нейтралізувати цю тенденцію реорганізацією управління. Обидві тенденції існують одночасно, дезорганізуючи одна одну.

Отже, визначальна риса модернізації нашого суспільства полягає в тому, що значима для суспільства спільна діяльність перетворюється у взаємну дезорганізацію, де активізація одних соціокультурних груп, які прагнуть модернізації, активізує інші з протилежними орієнтаціями. Прагнення до модернізації того жправлячого прошарку в ситуації супротиву значної частини суспільства призводить до того, що прояви прогресу досягаються при зниженні творчих потенцій значної частини суспільства. Прогрес в одній частині суспільства посилює регрес в іншій, що, у свою чергу, посилює та закріплює його розкол.

Варто звернути увагу ще на одну рису української модернізації, пов'язану з протиріччям між зростанням потреб у кількості та якості певних благ та відставанням потреби в прилученні до відповідних форм праці, їх творчого розвитку. Ця реальність породжує невідповідність між зростаючими потребами та можливостями їх задоволення. Усвідомлення необхідності примноження дефіцитних ресурсів, а отже, модернізації, пов'язується перш за все із зусиллями владних кіл. А оскільки ці кола вимагають перебудови способів життя переважної більшості населення, то останнє значною мірою зайняло контрактивну позицію. Така ситуація може підштовхувати владні кола до використання адміністративних важелів, а протилежну сторону – до спроб зруйнувати наявну владу разом із модернізацією. Проте перемога будь-якої з частин розколотого суспільства не може мати позитивний характер і бути значною в часі, оскільки "переможці" завжди відповідали реваншем. Подібна колізія є ще одним свідченням на користь діалогу між різними формами інтерпретації модернізації, персоніфікованими в різних соціокультурних групах. Іншими словами, модернізація приречена на поразку, якщо та частина суспільства, що прагне взяти на себе роль рушійної сили модернізації, не зустрінє розуміння та масштабної підтримки з боку тієї частини суспільства, яка займає контрактивну позицію, а її ціннісні орієнтації переважно зацентровані минулим, а не майбутнім.

Модернізм – це прихильність до раціоналізму та індивідуальної свободи, сцієнтизму і технічного прогресу, готовність до постійних змін і прагнення бути суб'єктом таких змін. Проте способи тлумачити модернізацію як лише зміни в техніці і технологіях або як те, що зміни, зумовлені цим процесом, охоплюють спочатку економічні відносини, а вже потім соціальну сферу, політику, право, ідеологію тощо, далекі від дійсності. Вони не враховують того значення, яке має розвиток людини та її участь у процесах оновлення. Модернізація – далеко не безособовий процес. Якщо подивитися генетично, то йому завжди передувала поява суб'єкта, для якого згадані риси стали визначальними характеристиками життєдіяльності. Саме тому важливим завданням історичного поступу українського суспільства на сучасному етапі є перетворення владної еліти не в декларованого, а в практичного суб'єкта модернізації українського суспільства. Насамперед це стосується усвідомлення цією елітою духовно-гуманітарних підвалин сучасної європейської цивілізації, які стосуються не зовнішнього середовища, а психології та етики самої людини. Коли знайдено потрібні рішення, що стосуються внутрішнього світу людини, джерел її ініціативи і совісті, тоді зовнішні обляштування виявляються забезпеченими самі собою. І, навпаки, найкращі рішення виявляються малопродуктивними, якщо не забезпечені внутрішніми джерелами людської ініціативи та сумління.

Проблема суб'єкта модернізації для України архіважлива, бо від її вирішення залежить, якою Україна буде в третьому тисячолітті. Про новітні тенденції в продукуванні національної еліти – суб'єкта модернізації – свідчать зрушення в самій науці, де помітним стає зміщення акцентів у бік гуманітарних дисциплін. За такими показниками, як швидкість приросту нової інформації та участь у процесах підготовки рішень, гуманітарні науки посідають пріоритетні позиції. Свідченням останнього є і конкурси абітурієнтів, де кількість заяв, поданих на гуманітарні

спеціальності, значно перевищує подані на природничі. Показовим є і нове самовизначення еліти в межах сучасного духовного виробництва та її ставлення до культурної спадщини і традицій. Вона все більше й більше звертається до духовних рішень, що стосуються етики та культури особистості.

Поворот до гуманістичних вимірів історичного поступу ставить перед гуманітарним знанням завдання не лише вивчати духовні джерела вільного ринкового підприємництва (в основному це вже проаналізовано М. Вебером – "протестантська етика") [4], а й краще з'ясувати духовні джерела сучасної демократії, правової держави, місцевого самоврядування тощо. Усвідомлення ролі духовних детермінант людського буття, духовної генези економіки, техніки, політики є головною умовою здійснення Україною модернізації, а отже, становлення як європейської держави.

Ще однією особливістю української модернізації є те, що вона відбувається в умовах постіндустріалізації, тобто в умовах, коли розвинені країни європейського цивілізованого кола, до співтовариства яких ми тяжіємо, мають за мету не індустріальні, а інформаційні орієнтири. Це означає, що Україна повинна вирішувати не лише завдання модернізації, але й постмодернізації (постіндустріалізації), пов'язані з індивідуалізацією процесу праці та перетворення його для значної частини суспільства в засіб самореалізації, подальшого поглиблення демократизації та гуманізації суспільного життя. Головним у житті суспільства повинен стати розвиток людських сил та здібностей, удосконалення особистісних якостей людини, тобто все те, що відомий керівник неурядової міжнародної організації "Римського клубу" А. Печчеї назвав "людською революцією".

Зараз у нас усі, у всякому разі на офіційному рівні, висловлюють захоплення "ринковим ренесансом". При цьому мало хто замислюється над його сутністю, яка лежить саме в площині "людської революції" і полягає у свободі вибору людьми сфер діяльності – найманої роботи та власним бізнесом, різних способів самовияву і відповідно різних шаблів матеріального успіху. Усе це – вияви можливої гуманізації історичного поступу. Перетворення цієї можливості в дійсність пов'язане зі збереженням та накопиченням "людського капіталу" – інтелектуального, духовного потенціалу сучасних працівників, їх знань та навичок, витрат на підтримку належного інтелектуального та фізичного рівня, так необхідного при сучасних інтелектуальних та нервових навантаженнях.

Цікаво, що в суспільствах, які зробили кроки в постіндустріальний світ, усе рельєфніше вимальовуються контури "двоповерхової економіки", де перший поверх – це сфера матеріального виробництва, яка в цілому регулюється нормами ринку, а другий – сфера продукування людини, "людського капіталу", де майже не залишається місця ринковим відносинам. При цьому від досягнень на другому поверсі все більше залежать успіхи на першому. Чим більше уваги і засобів спрямовується у сферу продукування людини, тим значніші успіхи у сфері виробництва матеріальних благ. "Виробництво" людини в наш час стає визначальною сферою життєдіяльності суспільства. На жаль, ми ще далекі від подібних тенденцій, доводиться із сумом констатувати, що ми все ще більше втрачаємо людський капітал, ніж продукуємо його.

Таким чином, входження України в коло європейської цивілізації пов'язане з вирішенням досить-таки суперечливого завдання: з одного боку, країні необхідно вирішити завдання модернізації, а з другого, – сформулювати умови переходу до постіндустріалізаційного (інформаційного) етапу історичного поступу, який не завжди є прямим і логічним продовженням завдань модернізації, а іноді виступає навіть їх запереченням. При цьому не можна розпочати постіндустріалізацію України, не здійснивши модернізаційних перетворень, що створюють для неї необхідні підвалини.

Вихід із такої ситуації може бути лише в поєднаному вирішенні означених завдань. Умовою цього є здійснення ряду наріжних перетворень у соціально-економічній сфері:

а) зміна структури економіки в плані домінування науковонасичених галузей, а також тих, що безпосередньо задовольняють потреби людей;

б) створення такої ситуації в економіці, яка б сприяла і спонукала підприємства і підприємців не тільки стежити за новітніми технологіями та науковими розробками, а й максимально та оперативно втілюючи їх у виробничі процеси;

в) формування особистісного та громадянського споживання, яке б сприяло становленню людини із сучасними потребами, що, у свою чергу, стимулювало б виробництво (згадайте, що японці, ці законодавці мод в електроніці, буквально закохані в різні електронні пристрої, неймовірно насичуючи ними свій побут та дозвілля);

г) сприяння розвитку особистості та колективної ініціативи, становленню типу робітника, здатного до самоорганізації та самодисципліни, а при необхідності і до зміни видів діяльності;

д) повернення суспільства і державних структур до освіти, науки, культури.

Вирішення цих завдань пов'язане з цілою низкою проблем, проте головним серед них є: стабілізація суспільства та подолання його розколу і формування відповідального соціального суб'єкта, який не лише здійснював би необхідні трансформації українського суспільства в плані його модернізації, але й усвідомлював та враховував перспективи і тенденції світового розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. *Levi-Straus C. Dynamique culturelle et valeurs, In Approches de la science du development socio-economique. P., 1974. – P. 281.*
2. *Несторенко В.Г. Вступ до філософії. Онтологія людини. – К., 1995. – С. 262.*
3. *Ницше Ф.О. О пользе и вреде истории для жизни. – Белая Церковь, 1991. – С. 12.*
4. *Вебер М. Протестантская этика // Вебер М. Избранные произведения. М., Прогресс, 1990. – 808 с.*

SUMMARY

In the article the new vision of the historic memory as the reality representative form is outlined, which appears as a dynamic system of the sense patterns of the past for the person's and the society's in general identification. The role of the historic memory in the algorithm of the modernization processes in Ukraine is disclosed.

Key-words: *history, historic memory, tradition, modernization, liberal culture, humanization, tolerance.*